

İLİM ve FENNİN REİS-İ MÜTEFEKKİRİ AHMET MİTHAT EFENDİ (VEFATININ 100. YILI ARMAĞANI)

Betül Bağcı*

Ahmet Mithat Efendi, pek çok eser kaleme almanın yanı sıra bu anlatılarında ilim ve fenle ilgili pek çok hususa vakıf olup konuyla ilgili olarak okurunu da adeta bir hoca gibi bilgilendiren bir hâce-i evveldir. Çok farklı sahalarda öğrendiği her bilgiyi aktarma aşkıyla bazen dağınık, üst üste yığılmış bilgiler bazen de eksik bilgi verir. İçinde yaşadığı çağda okuru yeni eserlerle ve aslında yeni bir dünyayla tanıştırmak isteyen yazar bunu okuru sıkmayacak bir üslupla onunla adeta sohbet edercesine yapar. Bugüne kadar hakkında pek çok makalenin yazılıp, sempozyumun düzenlendiği, dergilerin özel sayısından bireysel yazılara kadar her yerde sonradan gelen evladı olarak Ahmet Mithat Efendi'ye yakışan bir vefa gösteriliyor. Vefatının 100.yılı armağanı vesilesiyle Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Üyesi Doç.Dr. Fazlı Arslan'ın girişimiyle vakti zamanında kıymeti pek anlaşılmayan, Mithat Cemal'in tabiriyle *nân-ı irfan hakkı* tanıyan evlatları olarak bu çalışmanın yapılması gerekli görülür.

İthafı, makale sahibi olup da kitap basılmadan vefat eden Ahmet Altay'a yapılan eser Fazlı Arslan'ın kaleme aldığı bir önsöz ve araştırmacıların makalelerinden oluşur. Önsözde Ahmet Mithat Efendi hakkında genel itibarıyla bir portre verildikten sonra zamanında kendine gösterilmeyen vefanın yıllar son-

* Araştırma Görevlisi, Betül Bağcı, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

ra biz araştırmacılar tarafından gösterildiğini ifade eder. Bunun yanında bir yazı makinesi olan Ahmet Mithat Efendi hakkında yapılan çalışmalar ne kadar çok da olsa onun hala araştırılabilecek yönleri, yazıları olduğunu belirtir.

MAKALELER

“Ahmet Mithat: Teşebbüse Sarfedilmiş Bir Hayatın Hikâyesi” (s. 1-10), Orhan Okay.

Kitap-lık'ın 54.sayısında (Temmuz-Ağustos 2002) yayımlanan yazıda Ahmet Mithat Efendi'nin biyografisi sunulur. Ailesinden, yaşadığı çevreden, aldığı eğitim ve öğrendiği dillerden bahseden yazar en son çalıştığı işlerden bahseder.

“Ahmet Mithat Şinasi'nin Ardında” (s. 13-27), İnci Enginün.

Yazar, Mithat Efendi'nin bazı yönlerini ayrı başlıklar altında toplar. Bunlar şöyledir: Gazetecilik, dil anlayışı, tefrika, eleştiri ve tartışmalar, oyunları, atasözleri. Atasözleri kısmında Mithat Efendi'nin Durub-ı Emsal'i tanıtılır ve on dokuz atasözü hikâyeye çevrilmiş şekliyle aktarılır.

“Kırk Beygir Kuşvetinde Yazı Makinesi” (s. 29-35), Nüket Esen.

Yazar, kadından cinayete, cinayetten konusu farklı coğrafyalarda geçen anlatılara kadar pek çok alanda kalem oynatmış Ahmet Mithat Efendi'ye 1980'lere kadar önem verilmediğini belirtir. Bunun sebebini döneminde pek çok aydının Abdülhamit karşıtıyken yazarın kendisinin padişah tarafında olmasına bağlar. Ayrıca kıymet verilmesinin sebeplerinden biri olarak yazarın laubali üslubunun kendisini edebî kılmaması da gösterilir.

“Ahmet Mithat Efendi ve Tercüme: Yöntem ve Eser Seçimi Üzerine Bazı Dikkatler” (s. 37-45), Emel Kefeli.

Çalışmaya tercümenin ne olduğu ve işleviyle bir giriş yapılır. Ardından üç başlık altında Ahmet Mithat Efendi ve Tercüme Yöntemi, Besleyen Bir Kaynak olarak Tercüme, Tercüme Ettiği Eserler ve Yazarları'ndan söz edilir.

“Ahmet Mithat Efendi'nin Türkçe'nin Sadeleşmesiyle İlgili Görüşleri” (s. 47-63), Mustafa Argunşah.

Turkish Studies'in 2012 Sonbahar sayısında yayımlanan bu incelemenin giriş bölümünde makalenin tamamı hakkında bilgi sunulur. Birkaç başlık altında Ahmet Mithat Efendi'nin sadeleşmeyle ilgili görüşleri aktarılır. “İki öncü isim: Mustafa Reşit Paşa ve Şinasi” başlığı altında bu iki aydının Türkçe'nin sadeleşmesi hususunda yapıp ettiklerinden söz edilir. “Çağdaş Türk Nesrinin Kurucusu Ahmet Mithat Efendi” bölümünde onun gazetelerdeki makalelerinde yer alan görüşlerine değinilir. Bu görüşleri daha sonra Yeni Lisan hareke-

tinin yolunu açacaktır. “Kadınlar da Gazete okumalı ama hangi dille?” alt başlığı altında o dönemde İstanbul’da gazete okuyanların beşte birinin kadın olduğunu öğrenip sevinen Ahmet Mithat Efendi günlük gazetelerde kadınlara ve çocuklara yönelik sayfaların bulunmasını ister ve ideal bir gazetenin nasıl olması gerektiğiyle ilgili bir yazı kaleme alır. “Biz Kaba Osmanlıcaya Muhtacı” bölümünde dilde sadeleşme temayülü karşısında bazı aydınların bu dile Kaba Osmanlıca diyerek kusur bulacağını bilir. “Osmanlıca Öğrenmek Zordur, Gramer Basitleştirilmelidir” başlığı altında Ahmet Mithat Efendi Osmanlı Türkçesinin Arapça, Farsça, Yunanca gibi kelimelerden oluştuğunu bunu sadeleştirmenin ve Fransızların düştüğü hataya düşmeden yani gramere kapılmadan sözün özüne yönelmenin faydalı olacağını söyler. “Biz Hala Analarımızın Öğrettiği Lisandan Hoşnuduz” kısmında henüz dilde sadeleşmenin yaşanmaya başlamamasının sebebi olarak gazeteler gösterilir. “Osmanlıcanın Tashih ve Islaha İhtiyacı Var” bölümünde Mithat Efendi’nin millet olarak bir dilimizin olmadığı görüşüne yer verilir. Halkın kullandığı dili millet lisansı yapmak gerekmektedir. Son bölüm olan “Osmanlıca Nasıl Islah Edilir” kısmında ise yazar Mithat Efendi’nin makalelerinde sunduğu görüşleri sekiz başlık altında toplayıp açıklar.

“Ahmet Mithat Efendi: Schopenhauer Pesimizmine Karşı Bir İslam Optimisti” (s. 65-82), Ali Utku, Erdoğan Erbay.

Prologunda Mithat Efendi’nin pesimist kavramını açıkladığı, birkaç cümle yer aldığı çalışmada Ahmet Mithat Efendi’nin *Schopenhauer’un Hikmet-i Cedîdesi* ele alınmakta, bu eserde onun Batılı yazarı eleştirdiği kısımlar gösterilmektedir.

“Felsefe-i Zenân’ı Yeniden Okumak” (s. 85-106), Hülya Argunşah.

Ahmet Mithat Efendi’nin bazı romanları örnek gösterilerek kadınların eğitiminin ne derece önemli olduğu vurgulanır. Öneminin yanı sıra kadınların nasıl, ne şekilde eğitileceği bir sorundur. Kadın, eğitimle beraber sosyal hayata açılacaktır, peki evin içinden kim sorumlu olacaktır? *Felsefe-i Zenan* kadınların eğitimini vurgularken aynı zamanda bunun sonucunda meydana gelebilecek soruları da tartışmaktadır.

“Değer Eğitimi Açısından Ahmet Mithat Efendi ve Kıssadan Hisse Hikâyesi” (s. 109-134), Hasan Kavruk, Mehmet Akif Çeçen.

İçinde kıssaların yer aldığı telif ve tercümelemlerden oluşan *Kıssadan Hisse* araştırmacı tarafından bireylerin eğitim süreçlerinde onlara kazandırdığı özellikler bakımından ayrı başlıklar altında toplanır. Makalenin başında Ahmet Mithat Efendi’nin hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında bilgi sunulur. *Kıssadan Hisse*’nin insana kazandıracığı güzellikler şunlardır: Alçakgönüllülük, aşırı istek-

lerden uzak durmak, cesaret, çalışkanlık, dürüstlük, güçlü ve sağlıklı olmak, ihtiyatlı olmak, kanaatkârlık, su-i zandan uzak durmak, namus ve şeref, nezaket, sabır, sadakat, zekâ, adalet, özgürlük.

“*Felsefî Mücadelesinde Mithat Efendi*” (s. 137-150), Sezai Coşkun.

Ahmet Mithat'ın Batı felsefesini tam manasıyla kavrayamadığı, hatta bazı düşünürleri hiç anlamadığı, bununla beraber bu düşünürleri itibardan düşürüp, onların görüşlerini reddedip, kendi görüşlerini öne çıkardığı anlatılır. Ahmet Mithat maddeciliği savunmaları da önce alay edercesine aşağılar, insanları kaosa sürükleyip hatta intiharın eşiğine getiren bu düşünceyi ağır bir surette eleştirir.

“*Doğru Batılılaşma Yolunda Ahmet Mithat*” (s. 153-168), İbrahim Şirin.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Avrupa Adab-ı Muaşeret-i Yahut Alafranga* ve *Avrupa'da Bir Cevelan*'da Batılılaşma hakkındaki görüşlerine yer verilir. O dönem insanı ya Avrupa'yı yere göğe sığdıramaz ya da onu hor ve hakir görür. Sonuç olarak Mithat Efendi'ye göre bir orta yol tutulmalıdır. Görüşünün tezahürü olarak *Felatun Bey'le Rakım Efendi*'yi kaleme alan yazar doğru yolun kendimiz olarak kalıp doğru bir biçimde batılılaşmak olduğunu ifade eder.

“*Batılılaşma Dönemi Türk Musikîsini Ahmet Mithat Efendi İle Anlamak*” (s. 171-185), Fazlı Arslan.

Ahmet Mithat Efendi'nin Fatma Aliye'ye bir mektubu, Tecüman-ı Hakikat'teki yazıları, bir tartışma etrafında yazdığı yazıları ve oğlu Kamil Yazgıç'ın babası hakkında aktardığı bilgilerden onun musiki hakkındaki görüşlerine yer verilir. Ona göre teknik olarak her ne kadar Batı Musikisi alaturka musikisine göre zengin de olsa zevki, yakınlığı alaturka musikiyedir. Bununla beraber alafranga musiki de ihmal edilmemelidir. Nitekim o dönemde Ahmet Mithat Efendi nota bilir ve operetlere katkıda bulunur.

“*Kadın Bilincinin Tutsaklıktan Kurtuluşu: Ahmet Mithat Efendi'nin Anlatılarında Kadın Karakterlerin Eğitimi*” (s. 187-206), Ülkü Eliuz, Esranur Karaçengel.

Metnin giriş kısmında Tanzimat döneminde kadın eğitimine dair açıklamalar yapılır ardından Ahmet Mithat Efendi'nin kadın karakterlerine yer verilir. Yazar, döneminde pasif, kendisine kalem tutmanın bile yakışmadığı, kitaplarla işinin olmaması gerektiğine inanılan kadının eğitimde erkeklerle eşit olması gerektiğinden yanadır. Kadın erkeğin gözünde cinsel arzu uyandıracak meta/ nesne olmaktan çıkıp kendini var etmeye başlamalıdır.

“*Evlüya Çelebi Seyahatnamesinin İlk Baskısı Öncesi Ahmet Mithat Efendi'nin Görüş ve Önerileri*” (s. 209-222), Erol Ülgen.

Çalışmanın girişinde Evliya Çelebi'nin biyografisi sunulur. Ardından Ahmet Cevdet ve Necip Asım'ın seyahatnamenin baskısı için sarf ettiği çabalardan söz edilir. Ahmet Mithat'tan birinci baskı için yazı yazması istenir. O da bu yazıda kendine göre Seyahatname'yi değerlendirir. Yazısında diğer iki seyyah İbn-i Batuta ve Marko Polo'dan söz eder. Seyahatname'nin dilinin açık ve anlaşılır olduğunu söyleyip Avrupa, Rusya ve bizdeki harita çalışmalarına dikkat çeker.

“Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarının Dünyasında Fert ve Toplum Ahlâkı” (s. 225-261), Melike Gökcan Türkdoğan.

Fert ve toplum ahlakı beş başlık altında incelenir. Mithat Efendi'ye göre ne tam şarklı Müslümanlık ne de tamamen Batı'ya yönelmiş alafranga ahlakı idealdir. Fert ve toplum ahlakında her alanda Doğu'nun Batı toplumundan daha üstün olduğuna inanır. Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinden yola çıkılarak din, bazı felsefî sistemler ve modern ahlakın oluşumuna etkisi, eğitim, ilmin ve aklın rehberliği, sosyal yapılanmanın toplum ahlakına etkisi ayrı başlıklar altında irdelenir.

“Ahmet Mithat Efendi'ye Göre Türklük ve Türkler” (s. 263-273), Ali Yıldız.

Bu çalışmada *Paris'te Bir Türk*, *Avrupa'da Bir Cevelan*, *Felatun Bey ve Rakım Efendi* gibi birkaç romandan bazı karakter örnekleriyle Ahmet Mithat Efendi'nin Türklük anlayışı açıklanır. Ona göre Türk olmak beraberinde Müslüman olmayı da getirmektedir. Roman karakterlerine Avrupa'da Türklüğü gurur verici bir biçimde temsil ettiren Ahmet Mithat Efendi'ye göre Osmanlı'nın aslı İslam ve Türk olmaktadır.

“Tanpınar'ın Ahmet Mithat Efendi Değerlendirmesi Üzerinde Bazı Görüş ve Tespitler” (s. 275-286), Cafer Gariper.

Çalışmanın girişinde Tanpınar'ın birkaç eserinin adı yer alır daha sonra 19. asır Türk Edebiyatı Tarihi'nde yer verdiği şairlerin adları sayılır. Araştırmacı, bundan sonra Ahmet Mithat Efendi'ye ayırdığı sayfa sayısının diğerlerine nazaran çok az olduğunu belirtir. Bunun sebebi Tanpınar'ın Ahmet Mithat Efendi'ye önyargıyla ve sübjektif bir bakış açısıyla yaklaşmasıdır. Yazar Ahmet Mithat'ın sanatını onun hayatından yola çıkarak eleştirir. Onun ahlak telakkisinden yoksun olduğunu belirtir ve bulduğu her fırsatta onun hayatından seçilmiş kötü örnekleri göstermeye gayret eder. Ancak çok nadir de olsa onun bazı güzel hususiyetlerine de değinir.

“Folk Kültür ile Popüler Kültür Arasında Bir Hâce-i Evvel: Ahmet Mithat Efendi ve Popüler Edebiyat Geleneği” (s. 289-311), Dilek Çetindaş.

Giriş kısmında popüler kültür, halk kültürü ve folk kültürün açıklandığı yazıda Tanzimat döneminde ilk çeviri eserlerin pop anlatılar olduğu ifade edi-

lır. Popüler kültüre ait anlatılarda eser okurun merakını celbeder ve onun alakasını diri tutar. Çalışmada popüler anlatıların olay örgüsünün nasıl olduğu, konu seçimi, kullanılan bakış açısı ve anlatım tekniklerinden hangisinin seçildiği anlatılır. Mithat Efendi'nin bir hâce-i evvel sıfatıyla topluma bir şeyler kazandırmak gayesini içinde taşıdığı göz önünde bulundurulduğunda anlatılarının popüler kültüre ait olduğu görülür. *Hüseyin Fellah, Hasan Mellah, Gönüllü, Esrar-ı Cinayat ve Haydut Mantarı*'nin ayrı başlıklar altında olay örgüleri verilir, onların popüler eser denecek özellikleri açıklanır.

“Ahmet Mithat Efendi ve Siyasi Krizin Metodolojik Modelleri” (s. 313-333), Ali Öztürk.

Kimi zaman popüler dile yaklaştığı görülen metinde Ahmet Mithat Efendi'nin, Osmanlı'nın Batı karşısındaki durumunun tezahürü olduğu ifade edilir. Çalışmanın sınırlarının onun Osmanlı'nın siyasal dönüşümündeki yerinin belirleneceği şeklinde olduğu belirtilir. O dönemde kimileri Batı hayranlığı içindeyken kimileri onun bazı özelliklerini almak gerektiğini düşünür. Araştırmacı, Osmanlı'nın Batı karşısındaki durumunu yorumlar. Buna göre Osmanlı Batı'daki gelişmelerin farkındadır, ancak onu ilk etapta, hemencecik kendi içine almak istemez, buna uygun koşullar müsait değildir. Daha sonra Osmanlı kaçınılmaz olarak bir siyasi krize girer. Ahmet Mithat Efendi ise bu buhrana cevaptır. O bizi Batı'ya götürmez Batı'yı bize getirerek, onu bizde eriterek tanır.

“Batılı Bir Geleneği Yerlileştirmek: Karnaval” (s. 335-350), Beyhan Uygun Aytemiz.

Eserlerinde yanlış ve doğru batılılaşmanın örnekleri görülen Ahmet Mithat Efendi'nin *Karnaval*'ın kurgusunun *Felâhın Bey'le Rakım Efendi*'nin kurgusundan daha iyi olduğu söylenir. Ardından eserin başında Ahmet Mithat Efendi'nin bu eseri yazmaktaki gayesine yer verilir. Buna göre o batıya has bu gelenekleri halka tanıtmak istemektedir. *Karnaval*'ın İstanbul'a gelmesiyle birlikte değişen hayat işlenmektedir.

“Ahmet Mithat'ın Kâinat Adlı Eserinin Mukaddimesi Üzerine” (s. 353- 368), Fatih Erkoçoğlu.

Uzun alıntılarının yer aldığı çalışmada Ahmet Mithat Efendi'nin vakıf olduğu bilim dalları, aldığı dersler, onun tarihle ilgili eserleri sayıldıktan sonra söz konusu tarih kitabından bahsedilir. Kitabın nasıl hazırlandığı, hangi metodun kullanıldığı, Ahmet Mithat'ın tarihî ve dinî konulara olan yaklaşımı açıklanır. Bundan sonra sırayla eserin içeriği aktarılır. Âlemin yaratılışı, Hz. Âdem'in vücuda getirilişi, insanoğlunun yeryüzüne yayılması söz konusu edilir.

“Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Yolculuk Teması” (s. 371-405), Nebahat Yusufoglu.

Giriş kısmında Ahmet Mithat Efendi için seyahatin ne olduğunun açıklandığı çalışmada, onun hayatındaki yolculuklardan söz edilir. “Çok gezen mi bilir, çok okuyan mı?” sorusuna onun cevabı çok gezendir. Onun kahramanları deniz, kara ve tren yolculukları yapar. Yaşadığı yerde mutsuz olan karakterler seyahatlere çıkar. Çalışmada romanlardan örneklerle seyahate çıkanlar tasnif edilir. Buna göre seyahate çıkanlar üç kategoride toplanır: Sırf zevk ve kültür için yapılanlar, uzak diyarlara duyulan özlemle yapılan yolculuklar ve macera romanlarında olay örgüsünü uzatmak sebebiyle yapılan, yeni yerler ve insanlarla tanışılan seyahatler.

“Ahmet Mithat Efendi’de Kadın ve Kız Çocuklarının Eğitimi” (s. 407-427), Nazan Kul.

Yayımlanmamış doktora tezinden hareketle oluşturulan çalışmada kadınlar ve kız çocuklarının eğitimi, bu eğitimin gerekliliği, eğitim sonrası ortaya çıkabilecek durumlar ve Ahmet Mithat’ın kadınların eğitimi hakkındaki görüşlerine yer verilir.

“Avrupa’da Bir Cevelan Üstüne” (s. 429-440), Arzu Pala.

Tanzimat döneminde Avrupa’ya resmi görevle gidenlerin yazdıkları sefaretnamelerin öneminden bahsedildikten sonra sivil gezilerin notları olan seyahatnamelere değinilir. Ahmet Mithat Efendi aslında Avrupa’ya resmi bir görevle gider. *Avrupa’da Bir Cevelan* oradaki izlenimlerinden oluşmaktadır. Bunu yazmaktaki maksadı okurlarına gezdiği yerleri tanıtmaktır. Ahmet Mithat Avrupa’da nasıl gezdiğini, gezi planlarını, gezdiği yerlerin coğrafi, tarihi özelliklerini, medeniyetini, kültürünü ve yaşam tarzını da anlatır.

“Ahmet Mithat’ın Roman ve Hikâye Önsözleri” (s. 443-460), Barış Berhem Acar.

Okuru metne hazırlamak için önsöz yazan Ahmet Mithat Efendi bazen eserin içeriğiyle uygun bazen de uygun olmayan önsözler yazar. Ayrıca önsöz vasıtasıyla eserinin tercüme değil telif olduğunu vurgulamak amacındadır. Önsözde okumayı öğretip okura nasıl tepki vermesi gerektiğini tembihler.

“Hiç Şemsiye Kullanmazdı Ahmet Mithat Efendi” (s. 463-493), Mehmet Doğan.

1839’dan 1876’ya kadar Osmanlı Tarihinin kronolojisi verilir ve Ahmet Mithat Efendi’nin hayatının, memleketin biyografisi ve otobiyografisi olduğu düşüncesi ile onun nasıl bir insan olduğu, hükümete yakınlığı, babacan tavrı, oluşturduğu okur kitlesi söz konusu edilir.

“Ahmet Mithat Efendi’nin Eserlerinde Dinî ve Toplumsal Temalar” (s. 495-515), Kemal Coşkun.

Çalışmada bazı başlıklar altında romanlarından örneklerle dini ve toplumsal temalardan söz edilir. Bu başlıklar: İlahiyat, aile, eğitim, sosyal hayat, baidan gelen siyasi akımlar, siyaset, ekonomi, toplumsal sınıflar, medeniyet ve sanat.

“Ahmet Mithat Efendi ile Pedagoji Dersleri: Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaifi” (s. 517-535), Duygu Oylubaş.

Ahmet Mithat'ın çocuk eğitimi hakkında gazete yazıları ve kitapları vardır. Bu eserlerinde çocuk eğitimi nasıl olur, çocuklara nerede nasıl davranılır, zekâ gelişiminin önemi, ödül yöntemi gibi hususlarda yol gösterir. Avrupa'da ve Osmanlı'da ailelerin çocuklara olan tutumlarını mukayese eder.

“Filateli'de Ahmet Mithat Efendi” (s. 537-539), Ahmet Altay.

Cumhuriyet dönemi pullarında Ahmet Mithat Efendi'nin yeri hakkında bilgi verilir.

Fazlı Arslan, (Editör) *İlim ve Fennin Reis-i Mütefekkeri Ahmet Mithat Efendi*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2013.